

IMF ve TARIM POLİTİKALARI IMF'NİN HAKLI GURURU TÜRKİYE (!)

Mutlu Demirkan

Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası'na sunduğu taahhütler, verdiği sözler genel olarak şu başlıklar altında toplanmakta:

1. Özelleştirmeye dayalı bir gelir arttırma ve mali düzenleme programı – ki ücret artışlarının bastırılmasını da içermektedir-,
2. Sosyal güvenlik reformu,
3. Tarım reformu(!).

Bu yazımızda söz konusu taahhütlere ve bu doğrultuda en hızlı *ilerleme* kaydedilen tarım alanında yapılanları ele alacağız.

57. hükümetin Stand-By düzenlemesi kapsamında **Uluslararası Para Fonu** (IMF) yetkililerine sunduğu 9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunun 40. Maddesinde halihazırda uygulanmakta olan tarımsal destekleme politikalarının fakir çiftçilere destek sağlamanın '**en düşük maliyetli**' yöntemi olmadığı belirtilmekte ve uygulamadaki bozukluklar anlatılmaktadır. Aynı maddede, "**Bütün bunların ötesinde, bu politikalar, son yıllarda ortalama olarak GSMH'nin yüzde 3'ü gibi bir maliyet ile vergi mükellefleri üzerine ağır yük getirmekte**" denilmekte ve şu taahhüt verilmektedir:

"Reform programımızın orta vadeli amacı var olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir."

Sistemin 2001 yılı mart ayına kadar tamamlanması planlanmaktadır.

Kız kardeşi IMF ile üstlendikleri işbölümüne uygun biçimde, yürütülen görüşmeler çerçevesinde Dünya Bankası da tarım alanında bazı altyapı değişikliklerin yapılmasını ve reform sürecinin tamamlanmasını kredi şartı olarak getiriyor. Dünya Bankası, 1980'lerden bu yana mali ve teknik destek vaat ettiği tüm gelişmekte olan ülkelere yönelik tarım reformunun amaçlarını şöyle açıklıyor: '**Ürün fiyatlarında dünya fiyatlarını sağlamak, tarımsal rekabeti ve verimliliği geliştirmek, tarımsal düzenleme kurumları oluşturmak, tarım ile ilgili kamu kurumlarını, özelleştirerek daha etkin hale getirmek, dengeli bir tarımsal kalkınma sağlamak, kamu finansman dengesini oluşturmak**' gibi unsurlardan oluşuyor.

Sonuç olarak tarım alanında bakanlığın ve hükümetin Dünya Bankası ve IMF'nin istemleri doğrultusunda (hatta daha da ötesinde, bu noktaya ileride değineceğiz) yaptıkları şu ana başlıklar altında toplanabilir.

1. Doğrudan Gelir Desteği adı altında farklı bir tarımsal destekleme programı uygulamak. (Hükümet uyguladığı bu programın fiili sonucu olacak, desteklemelerin aşama aşama ortadan kaldırılması amacını da gizlemiyor.)
2. Tarımda etkin işleyecek kurumlar kurma etiketi altında, özerkleştirme gibi pek kimsenin itiraz edemeyeceği yollardan tarımsal KİT'leri ortadan kaldırmak. (Dünya Bankası'nın, birkaç yılda 760 milyon doları bulan kredisini vermek için şart koştuğu noktalardan biri de buydu.)
3. Tarımsal ürün fiyatlarının dünya piyasalarına göre belirlenmesi.

Bakanlığın projeleri

IMF'ye sunulan niyet mektubu çerçevesinde Tarım Bakanlığı'nın 'üzerine düşen görevler' kapsamında geliştirdiği projeler şu başlıklar altında toplanıyor: Alternatif Ürün Projesi, Telafi Edici Ödeme Sistemi, Çiftçi Kayıt Sistemi ve Pilot Bölgelerde Doğrudan Gelir Desteği. Dünya Bankası tarafından önerilen Doğrudan Gelir Desteği Sistemi de belirlenen dört pilot bölgede deneme amacıyla uygulamaya kondu. Bunun yanı sıra tarımsal ürünlerin girdi fiyatlarının dünya ile uyumu projesi de hükümetle eşgüdümlü biçimde yürütülüyor.

Bunları anımsattıktan sonra öncelikle Türk tarımsal üretim sisteminde sorununun, desteklerin fazlalığı değil, uluslararası rekabet gücüne sahip bir maliyetle yapılamaması ve genelde fakir

olan çiftçinin üretim için krediye gereksinim duyması olduğunu belirtmek gerekiyor. *Yapıldığı kabul edilen* desteklemelerin yerine ulaşamadığı bu sonuçtan da açığa çıkmaktadır. Buna karşılık Türkiye’de özellikle egemen medya tarafından gösterilen manzara genelde yanlış ya da yanlıdır. Örneğin şekerde stok fazlası olduğu doğrudur ancak bunun nedeni fazla şeker pancarı üretimi değil, gereksiz ithalattır. Şeker ithal edilirken iç üretim kısılmaya çalışılmaktadır.

Türk tarımında uzun yıllardır *adeta* liberasyona gerekçe yaratılmak için –KİT’lerde özelleştirme gerekçesi yaratılmak için yapıldığı gibi- bilinçli bir *politikasızlık* uygulanmaktadır. Kaybeden sadece 1980 sonrası çok şeyler kaybeden, perişan duruma sürüklenen çiftçiler değil aynı zamanda da Türk tarımı ve Türk ekonomisidir.

IMF’ye sunulan niyet mektubunda, desteklemelerin küçük çiftçiye ulaşmamasından yakınılmakta ve buna alternatif olarak ‘Doğrudan Gelir Desteği Sistemi’ (DGDS) getirilmektedir. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Prof. Dr. Gürol Ergin, söz konusu sistemin tarımla ilgili tüm altyapı sorunlarını çözmüş ABD’de bile 1996 yılından itibaren uygulanmaya başladığına, AB’de ise ürün fiyat desteği uygulaması sürerken iç tarımsal ürün fiyatlarını dünya düzeyine çekerken oluşan üretici kayıplarını ‘Telafi Edici Ödemeler’ yoluyla ödeyen bir programı 1992’den beri yürütmektedir. DGDS’nin gelişmekte olan ülkelerde uygulanmasının büyük sorunlara yol açacağı bilinmektedir. Gürol Ergin, DGDS’yi “**bir tarımsal destek değil, sosyal nitelikli ve giderek azaltılan bir destek biçimi**” olarak tanımlamaktadır. Söz konusu sistemin, ABD ve AB gibi tarımın geliştirilmesi bir amaç olmaktan çıkıp, gerekenden fazla üretimin kısılması hedeflenen gelişmiş ülkelerde uygulanabilecek bir program olduğuna dikkat çekilmektedir. DGDS’nin Türkiye’de yaratacağı zararları Prof. Ergin şöyle açıklamakta:

1. Üretimden bağı koparılmış bir doğrudan gelir ödemesi yıllar içinde azaltılacak ve zaten sefalet içindeki üreticinin perişanlığı daha da artacak.
2. Kişi başına yıllık geliri 1000 doların altında olan Türk çiftçisine verilecek doğrudan gelir, geçinme derdindeki üreticinin beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerine gidecek ve tarımın finansman açığı daha da artacaktır.
3. DGDS’de müdahale kurumlarının varlığına gerek duyulmadığı için tüm tarımsal KİT’ler bu süreç içinde özelleştirilecek ve üretim-pazarlama-tüketim ağında yaşanacak kaostan en çok üretici ve tüketici konumundaki geniş halk kitleleri zarar görecektir.
4. Üretimle bağı kopartılmış DGDS ile ülke tarımın en acil gereksinimlerinden olan üretim planlamasının gerçekleştirilmesi ve uygulanması olanaklı değildir. Tarımsal alan başına ödenecek destek uygulamaları üreticiyi en az masrafla en çok verimi alabileceği ürünlere yöneltecek, bazı alanlarda açıklar büyüyecek, bazı alanlarda ürün stokları oluşacaktır.
5. Niyet mektubunda, önemli bazı ürünlerle ilgili uygulamalar yer verilmekte, diğer ürünlerle ilgili olabilecekler gözardı edilmektedir. Oysa parite nedeniyle bütün ürünler birbirine bağımlıdır ve fiyatlar bir bütün olarak belirlenmektedir. Mektupta yer alan destekleme fiyat politikası ve tarımsal kredi ve girdi (gübre) sübvansiyonu ile ilgili önlemler, diğer tarımsal politika araçları ile birlikte uygulandığında anlamlı sonuçlar verebilirler.
6. Tarımsal arazi bazında yapılacak ödemelerden en büyük payı yine toprak ağaları almaya devam edecektir.
7. Kadastro ve kayıt sisteminin hedeflenen tarihe kadar tamamlanması olanaksızdır. Bu durumda sağlıklı kayıt sisteminden yine siyasetler ve toprak ağaları yararlanacak, bürokrasi ile başa çıkamayacak olan küçük üretici ise zaten küçük olan payını dahi alamaz duruma gelecektir.
8. Savunulanın aksine ülkenin tüm tarımsal arazi varlığı baz alınarak yapılan DG Ödemesi (DGÖ) ile Hazine’nin yükünü azaltmak olanaklı değildir. Bunun ancak iki yolu vardır: Ya ödeme miktarı çok düşük düzeyde tutulacak ya da geçmişte belirli ürünlerin ekim alanları saptanarak yalnızca o alanlar için DGÖ yapılacaktır. İstatistik ve kayıt açısından ülkenin durumu düşünüldüğünde ülkenin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında, bunların sağlıklı olarak başarılabilmesi olanaksızdır. Ayrıca ürün ayırımına gitmenin, ülkenin değişik ekolojik bölgelerden oluştuğu düşünüldüğünde adaletli olmayacağı açıktır.
9. DGDS’de yükün vergi mükellefleri üzerinde olması nedeniyle, tarım dışı kesimler ile tarım kesiminin haksız ve çok yanlış olarak karşı karşıya getirilme durumu ortaya

çıkacaktır.

- 10.DGDS ile girdi (gübre) desteğine son verilmesi, tarımsal üretimde ve DGD kapsamında olmayan üreticilerin gelirlerinde ani düşüslere yol açacaktır. Hektara gübre tüketimi Yunanistan'da 170 kg., Fransa'da 295 kg. iken Türkiye'de 83 kg.dır. Desteğin kaldırılmasının, ülke ortalamasını daha da aşağı çekeceği ve tarımsal üretim kayıplarına yol açacağı ortadadır.

Birliklerin özelleştirilmesi

IMF'ye ve Dünya Bankası'na verilen sözler doğrusunda gerçekleştirilen ve Türk tarımının dolayısıyla Türk ekonomisinin bel kemiğine darbe vuracak üretim-sanayi bağlantısını koparacak bir uygulama da Dünya Bankası'nın yaklaşık 760 milyon dolarlık kredisini serbest bırakmak için şart koştuğu *birliklerin özelleştirilmesidir*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı'na sunulan ve komisyonların gündemine alınan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Yasa Tasarısı'nda **"Kooperatiflerin ve birliklerin, ilk işleme hüviyetindeki işletme ve tesisleri dışında kalan sonraki üretim aşamaları için kuracakları fabrikalar, anonim şirket statüsünde ayrı bir tüzelkişilik olarak kurulup faaliyet gösterirler"** hükmü yer alıyor. Bu düzenlemeyle fabrikalarla birliklerin bağı kopartılarak özelleştirmenin yolu açılmaktadır. Ancak bu yapılırken 'özerkleştirme' gibi hiçbir kesimin karşı çıkamayacağı bir etiket kullanılıyor. Sürekli siyasi müdahalelere maruz kalan birliklerin özerkleşmesi hemen hemen her kesim tarafından olumlu karşılanıyor. Ancak birliklerin, "özerkleştirme adı altında işleme fabrikalarından koparılması" pek çok sakınca arz ediyor. Nitekim Sanayi ve Ticaret Bakanı Ahmet Kenan Tanrıkulu'nun birliklerin özerkleştirileceği yönündeki açıklamasının çiftçiler arasında kısa süreli bir sevinç yarattığını yıllarını Türk çiftçisinin sorunlarını kamuoyuna yansıtmaya adanmış *Çiftçi Dostu* Sadullah Usumi de Cumhuriyet gazetesindeki köşesinden aktarmıştı. Hükümetin birliklere yönelik planları şu başlıklar altında tanımlanıyor:

1. Yönetimde özerklik sağlanacak. Devlet müdahalesi kalkacak.
2. Birliklerin fabrika ve işletmeleri şirket haline dönüştürülecek.
3. Kooperatifçilik ve sanayicilik faaliyetleri birbirinden ayrılacak.
4. Personel giderlerinin azaltılması yoluna gidilecek.
5. Birliklerin faaliyetlerinden doğan zarar ve kredi borçları Hazine tarafından üstlenilecek ve tasfiye edilecek.
6. Kooperatif ve birliklerin 4 yıllık bir geçiş dönemi içinde uyum sağlamaları hedeflenecek.
7. Birlikler için **Yeniden Yapılandırma Kurulu** oluşturulacak. Kurul, kooperatif ve birliklerin devlet yardımı olmaksızın faaliyetlerini sürdürebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacak.

Usumi de hazırlanan yasa tasarısının tarım satış kooperatiflerine özerklik yolu açmayacağını, tam tersine daha çok kontrol altına alınmasını ve etkisiz hale getirilmesini sağlayacağını ifade etti: **"Birliklere ait fabrika ve işletmelerin şirket haline dönüştürülmesi, kooperatifçilik ve sanayicilik faaliyetlerinin birbirinden ayrılması ile ilgili hükümler son derece tehlikelidir. Zira, sanayi kuruluşları elinden giden birlikler ekonomik çıkmaza sürüklenir. Kısa süre sonra da ya batırlar ya da görev yapamaz hale gelirler. Hatta, bankalardan kredi almakta bile zorlanırlar. Bu iki madde IMF'nin önerisidir. Amaç, tarım satış kooperatiflerini yok ederek, çiftçileri özel sektöre karşı korumasız hale getirmektir."**

Usumi, Tansu Çiller'in başbakan olduğu dönemde de sanayi kuruluşlarını birliklerden koparmak için bir hayli uğraştığını, yasa değişiklikleri yaptırdığını, ancak, kooperatifçilerden gelen sert tepkiler karşısında sonuç alamadığını anlatarak şöyle devam ediyordu: **"Gene aynı tepkiler oluşacaktır. Zira, birlikler çiftçinin öz malıdır. Devletin bir tek kuruluşluk hissesi veya ortaklığı yoktur. Sanayi tesisleri de çiftçinin parası ile kurulmuştur. Bu nedenle, holdinglere bağlı şirketler ne kadar özgürse, birliklerin de o kadar özgür olması gerekir."** (Cumhuriyet, 31 Mart 2000)

Tasarıda, ayrıca oluşturulması planlanan "danışma kuruluna" ve oluşturulacak Yeniden Yapılanma Kurulu'na üretici kesimden üye alınmaması dikkat çekici. Tarımsal bir işletmenin üstelik bir kooperatif yapısında bir birliğin özerkleştirilmesi planlanırken çiftçilere danışılmaması

elbette sadece bir *unutkanlıktan* ibaret değil.

Birliklerde MHP kadrolaşması

Bu noktada IMF Türkiye Masası Şefi Cottarelli'nin son Türkiye seyahatinde Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Başkanı Faruk Yücel ile yaptığı görüşmenin basında pek fazla yer alma şansı bulmayan ancak bize oldukça ilginç ve çarpıcı gelen açıklamalarına da kulak kabartmakta yarar var. Yücel'in, Cottarelli ile 24 Mayıs 2000 günü yaptığı 1 saatlik görüşmenin sonrasında yaptığı açıklama, hükümetin tarım konusunda yüzüne gözüne bulaştırdığı kararların, IMF'nin istekleri ve bilgisinin *bir parça dışında* ve *oldukça siyasi* olduğunu ortaya koydu.

Yücel, IMF heyetinin hububat fiyatlarının kendi sorunları olmadığını, hükümetin sorunu olduğunu söylediğini ifade ederken IMF yetkililerinin, hükümetin özellikle tarım alanında niyet mektubunda anlattığı amaçlar dışında uygulamalara giriştiğini bilmediğini de vurguluyordu. Yücel'in şu ifadeleri dikkat çekicidir:

"IMF yetkilileri, hükümetin anlaşmaya uygun davranmadığını bilmiyorlar. Tarım kredi yasasını, üretici birlikleri yasasını özerkleştiriyorlar mı, yoksa siyasileştiriyorlar mı? 500 tane militanın yürütme birliğinde ne işi var? Tarım satış kooperatifleri, özerkleşen bir kurum, genel müdürünü, kendi yönetimini kendi tayin eder. Oysa 4 sene süreyle genel müdürünü bakan tayin edecek... Yürütme biriminin talimatlarının dışına çıkmayacak ve memura yüzde 15'den fazla zam vermezken bunlar başbakan müsteşarının 1.5 katı maaş alacak, öğretmen 2 maaşı kadar harcırah alacak. Bunlar 30 günün 20 günü seyahatte.

Hükümetin uygulamış olduğu politika içinde IMF kanalıyla Dünya Bankası'ndan alınacak paranın yeniden yapılanma kurullarında harcanacağını, doğrudan desteklemede çiftçi başına 45 dolar sadaka sistemi ile doğrudan destek yapılacağı söyledik. Hayretle karşıladılar"

Yücel'in açıklamaları, hükümetin ve MHP'nin elindeki tarım bakanlığının IMF'nin tarımda liberalizasyona yönelik isteklerini yerine getirirken bir yandan bu doğrultuda alınan yardımları partizanca kullandığını ortaya koyuyordu. Bu tür kadrolaşma taktikleri MHP'nin her zaman kullandığı yöntemler olmakla birlikte olaya IMF ve Dünya Bankası kredilerinin de alet etmesi ve koalisyonun diğer kanatlarının ve Başbakan Ecevit'in bu olanlara seyirci kalması ilginç birer boyut olarak karşımıza çıkıyor.

Bütün bunlar olurken bir günü hatta bir saati diğerini tutmayan Tarım ve Köyşleri Bakanımız özellikle IMF müdahalesi konusunda ısrarlı ve ısrarla ağız değiştirebildiğini ispatlamış oldu. Halkın karşısında **'hububat fiyatına müdahale edemez'** diyerek sert çıkışlar yapan Tarım Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalp, zaman zaman **'tarımda söz verdiğimiz IMF takviminin ve beklentilerinin de ötesindeyiz'** diyerek övünüyordu. Bakan, IMF Türkiye Masası Şefi Cottarelli ile görüşmesinden hemen önce **"Türkiye'de tahıl fiyatını Türkiye Cumhuriyeti hükümeti karar verir"** diyor görüşmenin hemen ardından niyet mektubunda yer alan ilkelerin **"çiftçinin alın terini karşılayacak sınırlar içerdiğini"** ifade ediyordu.

Anlaşılan o ki, IMF Başkan Yardımcısı Fisher, Türkiye Masası Şefi Carlo Cottarelli, Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn Türkiye'nin *liberalleşme* çabalarını boş yere göklere çıkartmıyorlar. IMF Avrupa Bölümü Başkanı Michael C. Deppler, şu sıralarda IMF'de en çok Türkiye'nin uyguladığı programın konuşulduğunu belirterek, **"Türkiye'nin bu programda başarılı olması, IMF'nin de başarısı olacak ve IMF'yi haklı çıkaracaktır"** diye boş yere demeçler vermiyor.

Hükümet, liberalleşmenin sembollerinden, eski İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın danışmanlığını yapmış Sir Alan Walters'ın bile **"Dünya Bankası kredisine ihtiyacınız yok. İstedığınız takdirde yurtdışı piyasalardan çok daha uygun ve üstelik koşulsuz kredi alabilirsiniz"** demesine bu kurumların politikalarını izlemeyi sürdürüyor. (Cumhuriyet, 18 Mayıs 2000)

Türkiye, en çok eleştiri aldığı, en zayıf olduğu dönemde bile IMF'ye karşı gelememiştir. Bırakın Ekvador'daki gibi bir toplu başkaldırı soncu IMF ile ilişkinin kesilmesini, ülke çıkarlarına açıkça karşı olan bir durumda IMF'nin yaptırımına 'hayır' diyerek zaten akılsızca olan bir krediyi almaktan vazgeçen Moldavya hükümeti ve parlamentosu kadar bile olamamıştır. (Amacımız Moldavya'yı aşağılamak tabii ki değil, sadece ekonomik olarak bizden çok daha küçük ve stratejik olarak da güçsüz bir ülkenin eyleminin Türk hükümetinin ki karşısındaki konumunu

ortaya koymaya çalışıyoruz. Moldavya parlamentosu, IMF'nin kredi için getirdiği temel koşullar arasında olan, alkollü içki ve tütün üzerindeki devlet tekeli özelleştirmeyi reddetti. Bu nedenle IMF, bu ülkeye yönelik kredisini askıya aldı. Moldavya'da devlete ait alkol ve tekeli işletmelerinin yıllık geliri 200 milyon doları buluyor. Bu işletmelerin satışının 200 milyon doları aşkın gelir sağlanabileceği şüpheli. Zaten Moldavya'nın bu özelleştirmeleri yapsa idi elde edeceği kredi miktarı da bu rakamın biraz üzerinde. Yani IMF kredisi uğruna altın yumurtlayan tavuğun kesilmesi söz konusuydu ki bu durumun Türkiye'de karşı karşıya bulunduğumuz onlarca örnekten bir farkı yok.

Özetle Türkiye tarımı, bireysel çıkarlar peşindeki bir özel sektör-tüccar kesiminin desteklediği, politik ve ekonomik çıkar peşindeki bir hükümetin yürüttüğü *kraldan çok kralcı* politika ile IMF yönetiminin haklı gururu olmayı başarmaktadır!

Not: Tarımda ve diğer alanlarda (özellikle sosyal güvenlik ve enerji sektöründe) IMF'ye endeksli olarak yürütülen diğer projeleri başka yazılarla anlatmaya çalışacağız.